

До 110-річчя С.-М. В.Балея

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ МИСЛЕННЕВОЇ ТА
МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**STUDIA
METHODOLOGICA**

Випуск 3

Тернопіль 1997

ЗМІСТ

	<i>Остан Гевко</i>	
	Степан Балей: життя та наукова діяльність.....	7
	ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК	
	<i>Наталія Непийвода</i>	
	Науковий твір як продукт пізнавально-комунікативної діяльності мовної особистості.....	10
	<i>Олег Лецак</i>	
	Проблема гуманизации в лингвистической методологии.....	17
	<i>Володимир Зуєв, Алла Зякун</i>	
	Взаємодія традицій і новацій у сучасній історичній науці.....	24
	<i>Владимир Лынок, Василий Шубин</i>	
	Феномен творчества: природа, разнообразие форм, субъективно-психологические признаки.....	27
	<i>Сергій Рик</i>	
	Проблема мови в етичних дослідженнях.....	35
	<i>Віталій Зуєв</i>	
	Абстрактна форма діяльності: логічний вивід як неформальна система.....	40
	<i>Михаил Лабацук</i>	
	Структура научного и художественного познания.....	46
	<i>Костянтин Братко</i>	
	Філософсько-естетична концепція романа Інгардена і проблема цілісності гуманітарного знання.....	53
	<i>В. Процишин</i>	
	Особливості інтеграції теорії спілкування та естетики в сучасному гуманітарному знанні.....	55
	<i>В. Романко</i>	
	Соціокультурні аспекти музикознавчого дослідження джазу.....	57
	<i>Наталія Борисенко</i>	
	Статева диференціація мовної поведінки.....	62
	МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА	
	<i>Анатолій Загнітко</i>	
	Синтаксична стилістика тексту: категорія елімінації.....	64
	<i>Vidan Nikolić</i>	
	Psiholingvistički aspekti funkcionalnih poremećaja govora u tradiciji srpskog naroda.....	67
	<i>Людмила Вакарюк</i>	
	Компрессия смысла в коммуникативном аспекте.....	70
	<i>Едуард Мілянєвський</i>	
	Типологічні особливості смислової диференціації спонтанних та неспонтанних мовленнєвих актів.....	75
	<i>Володимир Різун</i>	
	Використання шкірно-гальванічного рефлексу як методу вивчення компонентної будови теми.....	79
	ПРОБЛЕМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ТА ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	
	<i>Микола Ткачук</i>	
	Дискурс новелістичної повісті «Воа constrictor» Івана Франка.....	81
	<i>Александр Готов</i>	
	Советская Псалтырь.....	91
	<i>Zdzisław Jerzy Adamec</i>	
	Język rosyjski — pośrednik w kontaktach między literaturami słowiańskimi (na przykładzie recepcji twórczości Stefana Żeromskiego w Bułgarii).....	110
	<i>Евбиета Тутмочко-Тичониук</i>	
	Literatura ukraińska w krakowskiej «Krytyce».....	113
	<i>Наталія Ткачова</i>	
	Українська тематика на сторінках краківського часопису «Świat Słowiański».....	117
	<i>Надія Луса</i>	
	Польський голос про Богдана Лепкого (творчість Б.Лепкого в оцінці М.Якубця).....	121
	<i>Милосав Ж. Чаркић</i>	
	Креативни поетски поступци као елементи стилистичко-семантичке информације.....	123

торев	128	<i>С. Дорда</i> Перлокутивний ефект мовленнєвого акту каяття.....	167
	132	<i>І. Дубровська</i> Лексично-стилістичні функції міфологічних та біблійних власних імен в романах та оповіданнях Вольфганга Кеппена.....	168
	135	<i>Е. Есенова</i> Способи передачі англійських голосних переднього ряду графічними засобами української мови (на матеріалі англіцизмів в українській мові).....	170
РОЗВИТКУ		<i>С. Желобцова, М. Колодезнікова</i> Особенности поэтики «Колымских рассказов» В. Шаламова.....	171
Ь		<i>В. Іванов</i> Індивідуальні особливості градуальності ознаки (на матеріалі сучасної англійської мови).....	173
ПІ	139	<i>М. Калиниченко</i> Опосредованный тип речевого общения как один из факторов замещения высказывания по прагматическому содержанию.....	175
	139	<i>Т. Ковалева</i> Особенности функционирования и языковой организации изображения предметно- пространственной среды в модернистском психологическом романе (на материале романа В. Вульф «Миссис Деллоуэй»).....	176
	141	<i>А. Левицький</i> Особливості функціональної переорієнтації одиниць зниженого стилістичного тону сучасної англійської мови.....	177
	143	<i>Т. Майборода</i> Риторичний аспект формування структури текстів інформаційних повідомлень у газетах різної соціальної спрямованості.....	179
дтей	146	<i>Н. Македон</i> Семантика и прагматика добавительной частицы even.....	181
	148	<i>С. Медвідь</i> Вплив екстралінгвальних факторів на розвиток антропонімних систем слов'янських мов.....	183
	149	<i>Н. Мілянська</i> Особливості типізації героїв у художніх творах доби Класицизму та Просвітництва.....	184
	150	<i>Н. Місяць</i> Роздуми про технічну термінологію в сучасній українській мові.....	186
ї	151	<i>Т. Нікульшина</i> Реалізація інформаційної стратегії у спонукальному дискурсі.....	187
	153	<i>Т. Олійник, В. Карабан</i> Семантика та функціонування власних імен антропонімів-символів.....	189
	154	<i>Л. Славова</i> Психолінгвістичні аспекти розуміння.....	190
	155	<i>Л. Терехова</i> Співвідношення головних типів реакцій за даними вільного асоціативного експерименту.....	192
коли	156	<i>С. Терехова</i> Специфіка експлікантів понять «направо–наліво» в українській, російській і англійській мовах.....	193
	158	<i>Н. Титаренко</i> Гуманизация общества и литературный процесс: традиции и тенденции.....	195
	159	<i>N. Lyulkoiv</i> Proverbs in the language classroom.....	196
	160	РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	
		<i>Вадим ТКАЧУК</i> : Загнітко А. Український синтаксис: у 2-х ч. — К.: ІЗМН, 1996.....	199
функції	161	<i>Стефанія ПАНЦЬО</i> : Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія: Монографія. — Донецьк: Вид-во Донецьк. ун-ту, 1996.....	201
	163	<i>Михайло РЕВУЦЬКИЙ</i> : Історія світової культури. Культурні регіони: Навч. посібник / Керів- ник авт. колективу Л.Т.Левчук. — К.: Либідь, 1997.....	203
	165	<i>Анатолій ЗАГНІТКО</i> : Олег Лещак Языковая деятельность. Основы функциональной методо- логии лингвистики. — Тернополь: Підручники і посібники, 1996.....	203
	166	ПЕРЕКЛАДИ	
		<i>Галеуш КОТАРБІНЬСЬКИЙ</i> . Думки про науку (Переклад з польської О. Лещака).....	205
		<i>Відомості про авторів</i>	209

рамках речення, уривку тексту або усього роману. «Ева=нордична Ерінія» (в рамках тексту), «Кетенхейве=Тезей=Йона» (в рамках тексту і цілого роману). Заміна описовим власним іменем: «Емілія = занепала Іфігенія, в якій не було покровительки Артеміді і яку не підвезли в Тавріді».

Загальна семантична частина антропонімів, які замінюють один одного, характеризуюча, експресивна та стилістична функція дають підстави вважати цей вид антономасії метафоричним.

Власні назви божеств (теоніми) можуть характеризувати також і певні речі, поняття. Запозичене із Старого Заповіту слово «Молох» означало фінікійського ідола, якому в скрутні часи, в період війни приносили в жертву дітей. З часом це слово перетворилося в символічний образ політичної або соціальної системи, що руйнує людину. У Кеппена Молох є символом фашизму: «...Denn das Nationale war ein Abgott, ein Moloch, dem manVerstand und Leben und schließlich selbst opferte» («Der Tod in Rom», 229).

Назва іншого ідола «das goldene Kalb» є перифрастичною назвою грошей. У розмовній мові метафоричний перифраз «золоте теля» = «гроші» став досить стертим, хоча стилістична функція обох слів є

очевидною. Кеппен дуже вдало «оживлює» стертий метафоричний образ, наділяючи ідол рисами живої істоти: «Sie war bereit, das goldene Kalb anzubeten, aber ich wei(n)icht, ob das goldene Kalb sie erhören wird»(4,15) «Auf der Piazza lie(s)ich das goldene Kalb herbei, das Weib ein wenig zu lecken» (4,15).

Ойконіми, тобто власні назви міст або населених пунктів, запозичених з Біблії, використовуються у Кеппена для характеристики німецьких, американських міст, місця або країни в цілому. Штеттінгенський вокзал порівнюється з Вавилоном за семантичною ознакою «гучність, безладдя», Детройт є Едемом (*In meiner Stadt war ich allein Tauben im Gras*), Америка = «das gelobte Land» (Romanischen Cafe). Негативна характеристика Веймару висловлюється за допомогою євангельської цитати: «Was kann aus Nazareth schon gutes kommen» за структурною структурною моделлю «синтаксичний варіант» «aus Weimar kam nie Gutes» (4, 35) Отже, міфологічні та біблійні власні імена виявляють у художньому тексті семантико-стилістичний потенціал, допомагають автору найкраще виявити лінгвокреативні можливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. W. Jens. Verleihung des Georg-Buchner Preises an W. Koeppen. «Merkur», Stuttgart, 1969, №22.
2. Т. Манн. Соч. в 10 т. М., 1961. — Т. 9.
3. Ф. Фюман. Пісня про Нібелунгів. — К., 1989.
4. Koeppen. Der Tod in Rom. Stuttgart., 1954. — Verlag GmbH., 254 S.
5. W. Koeppen. Tauben im Gras. Surkamp Verlag, 1974. Fr. am Main., 210 S.
6. Теоретическая поэтика, М., 1990, 343 с.

Е. ЕСЕНОВА

(Ужгород)

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКИХ ГОЛОСНИХ ПЕРЕДНЬОГО РЯДУ ГРАФІЧНИМИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЦИЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ)

Іншомовні слова в чужому мовному оточенні змінюються, їхня вимова та написання перебудовуються, наближаючись до фонографіки мови-реципієнта. Це явище можна пояснити тим, що фонетичні та графічні системи двох мов, що контактують, характеризуються індивідуальністю, що притаманна тільки цим двом мовам.

Складності, що виникають при передачі англійських голосних фонем засобами української мови, зумовлені насамперед тим, що голосні англійської та української мов суттєво відрізняються між собою. Це стосується як ознаки ряду, так і підняття (піднесення). Однак було би помилкою стверджувати, що між голосними фонемами цих двох мов зовсім немає нічого спільного. Той факт, що між більше відмінностей, ніж спільних рис, може привести до хибних висновків, що більш-менш близька з фонологічної точки зору передача англійських запозичень засобами української мови взагалі не можлива.

Слід підкреслити, що деякі голосні фонем англійської мови дуже близькі до українських фонем, хоча про повну тотожність не може бути й мови. Таким чином, близькість деяких фонем цих двох мов може розглядатися як достатня основа певного способу їх передачі у практичних цілях.

До англійських голосних переднього ряду належать фонем /i:/, /i/, /e/, /æ/. Англійські голосні фонем /i/ та /i:/ мають багато спільного в якісному відношенні з українськими голосними /и/ та /і/. Вси вони є голосними переднього ряду високого підняття, у всіх до того ж відсутня лабіалізація. Англійські фонем /i/ та /i:/ протиставляються не тільки якісно, але й кількісно, оскільки один є коротким, а інший — довгим голосним. Українські фонем /и/ та /і/ можна

протиставити лише якісно, оскільки довгота голосних в українській мові не позначається.

Розглянемо варіанти української передачі англійської фонем /i:/. В запозичених апелюваннях вона представлена 9-ма графічними вираженнями, які представлені 23-ма варіантами української передачі. Найчастіше ця фонема виступає в таких графічних вираженнях:

- ee — и breeze [bri:z] — бриз,
- e — e equalizer [i:kwəlaɪzə] — еквалайзер,
- ea — и eagle [i:gl] — ігль
- i — и policeman [pəli:smən] — полісмен

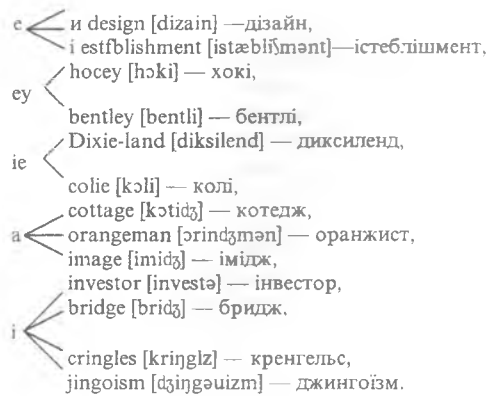
Як бачимо, для передачі фонем /i:/ використовуються різні українські літери та їх сполучення, вибір яких залежить від графічного вираження даної фонем в англійській мові.

Оскільки в українській фонетичній системі немає довгих голосних, то передача фонем /i:/ повинна відбуватися через українську літеру «І». Ряд дослідників вважають за можливе передавати цю фонему через сполучення літер «ІЙ», що в українській мові створює певну акустичну близькість з англійською вимовою. Однак цей варіант передачі монофтонга /i:/ є надзвичайно нетрадиційним і на практиці вживається дуже рідко. Таким чином, найкращим способом передачі англійської фонем /i:/ вважаємо українську літеру «І»:

- ee — и feeder [fi:d] — фідер,
- ea — и beatles [bi:tlz] — бітлз,
- i — и valine [væli:n] — валін,
- e — и lever [li:və] — лівер.

Англійський голосний /i/ в запозичених апелюваннях представлений 13-ма варіантами графічного вираження, що реалізуються 29-ма варіантами української передачі. Наведемо приклади:

- e college [kəlidʒ] — коледж,

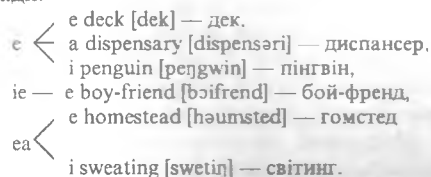
Незважаючи на різні способи української передачі фонему /i/, вважаємо за доцільне передавати її за допомогою української літери «И». Хоча на практиці більш поширеною є передача цього монофтонга за допомогою літери «І», спосіб передачі за допомогою літери «И» здається фонологічно виправданим. Це дасть змогу протиставляти англійські фонему /i/ та /i:/ і допоможе розрізняти їх на письмі. При цьому на початку та в кінці слова фонему /i/ пропонуємо передавати за допомогою літери «І»:

investor [ɪnvestə] — інвестор,
brandy [brændi] — бренді.

Після голосних для милозвучності можливо передавати її літерою «Й»:

jingoism [dʒɪŋgəɪzɪm] — джїнгоїзм.

Розглянемо варіанти передачі англійського монофтонга /e/. Англійська фонема /e/ та українська /e/ є нелабіалізованими голосними переднього ряду середнього підняття: український /e/ — широкий, в той час як англійський /e/ — вузький. Таким чином, ці два звуки є досить близькими у якісному відношенні. У залозичених апелятивах цей монофтонг представлений 4-ма варіантами графічного вираження, які реалізуються за допомогою 8-ми варіантів української передачі. В англійській мові ця фонема найчастіше передається літерою «Е». Наведемо приклади:

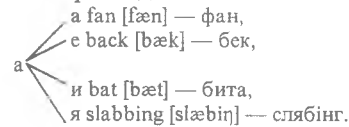

В більшості випадків фонема /e/ в українській мові передається літерою «Е». Її використання за правилами української орфографії забезпечує однозначну передачу цієї фонему у всіх позиціях. Це забезпечує також тверду вимову попереднього приголосного, а оскільки в англійській мові м'якість і твердість не мають фонематичного значення, то відобразити її на письмі немає необхідності. Таким чином, передача англійської фонему /e/ за допомогою української літери «Е» враховує як правила української орфографії, так і фонологічну близькість англійської /e/ та української фонему /e/. Отже, правильна передача даної фонему буде виглядати так:

e — e tennis [tenɪs] — тенїс,
ca — c sweater [swet] — свєтр,
ie — e girl-friend [gɜ:lfrɛnd] — герл-фрєнд.

Англійський монофтонг /æ/ є нелабіалізованим голосним переднього ряду низького підняття ширшої різновидності. Він відрізняється як від українського голосного /e/, так і від українського /a/. Українська фонема /a/ є нелабіалізованим голосним низького підняття заднього ряду, а англійська /æ/ є голосним переднього ряду. Українська ж фонема /e/ є нелабіалізованим голосним переднього ряду, але середнього підняття, в той час як англійська фонема /æ/ є голосним низького підняття. Таким чином, англійська фонема /æ/ не має аналогів в українській фонологічній системі.

Даний монофтонг в запозичених англіцизмах представлений всього двома графічними варіантами — англійською літерою «А» або ж сполученням літер «АІ», при цьому перший варіант є переважаючим. Ці два варіанти реалізуються 6-ма варіантами української передачі, з яких два є основними: передача за допомогою української літери «А» та літери «Е». Наприклад:

Таким чином, при передачі фонему /æ/ графічними засобами української мови постає питання: яку саме літеру вибрати «А» чи «Е»? Як доводить аналіз прикладів, послідовності у виборі між цими двома літерами практично не існує:

a — a jazz [dæz] — джаз, clan [klæn] — клан,
a — e camping [kæmpɪŋ] — кемпїнг, cab [kæb] — кєб.

Практика передачі фонему /æ/ українською літерою «А» може розцінюватися як транслітерація, оскільки англійська /æ/ та українська /a/ досить віддалені одна від одної. Хоча цей спосіб передачі знаходить певну підтримку в графіці, в фонологічному відношенні він не може вважатися виправданим.

Як вже підкреслювалось, англійський /æ/ є досить віддаленим і від української фонему /e/, але передача його за допомогою української літери «Е» є досить виправданою і, на нашу думку, найбільш раціональною. Українську літеру «А» раціональніше використовувати для передачі звуків заднього просунутого ряду в англійській мові — /ʌ/ та /ɒ/. Крім того, написання літери «Е» після будь-якого приголосного не суперечить правилам української графіки і цілком характерне для української мови. Отже, основними аргументами на користь використання української літери «Е» для передачі англійської фонему /e/ є близькість у піднятті, наявність переднього ряду та намагання рівномірно використовувати літери українського алфавіту.

С. ЖЕЛОБЦОВА, М. КОЛОДЕЗНИКОВА
(Якутск)

ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ «КОЛЫМСКИХ РАССКАЗОВ» В. ШАЛАМОВА

Проза Варлама Шаламова. поэта, писателя, критика, публициста и теоретика литературы, прошедшего 17 лет жизни в сталинских лагерях на Колыме, стала открытием «возвращенной» или «репрессированной» литературы. Социологический

опрос читателей показал, что в процессе духовного возрождения якутского народа, наряду с углубленным интересом к национальной литературе, сохраняется интерес к автору «Колымских рассказов», проливающих свет на запретную тему. По берегам хо-